

ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ НАПН УКРАЇНИ

ДОВГАНЬ НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 316.346.36:316.4/.6](02)

ПСИХОЛОГІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПОКОЛІНЬ

19.00.05 – соціальна психологія, психологія соціальної роботи

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є опублікована монографія

Робота виконана в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України

Науковий консультант:

докторка психологічних наук, старша наукова співробітниця
Кочубейник Ольга Миколаївна,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, провідна наукова співробітниця лабораторії психології політико-правових відносин

Офіційні опоненти:

докторка психологічних наук, професорка
Балахтар Валентина Візіторівна,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, професорка кафедри педагогіки та соціальної роботи

докторка психологічних наук, доцентка
Данильченко Тетяна Вікторівна,
Чернігівська Академія Державної пенітенціарної служби, професорка кафедри психології

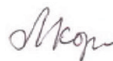
доктор психологічних наук, професор
Поліщук Валерій Миколайович,
Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка, професор кафедри психології особистості та соціальних практик

Захист відбудеться «20» квітня 2021р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.457.01 в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України (04070, м. Київ, вул. Андріївська, 15; т. 044- 425-24-08).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України за адресою: 04070, м. Київ, вул. Андріївська, 15.

Автореферат розісланий «18» березня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. М. Коробка

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Стрімка трансформація соціальних і культурних основ суспільного устрою охопила всі сфери життєдіяльності людей, змінила перебіг взаємодій на локальних і глобальних рівнях й актуалізувала ревізію багатьох теоретичних положень, які торкаються фундаментальних закономірностей існування та функціонування людей різних поколінь. Глобальність змін потребує панорамного соціокультурного аналізу, котрий уможливить адекватне та цілісне дослідження різноманітних процесів та феноменів у площині соціальної психології поколінь.

Вивчення особливостей соціокультурних взаємодій (далі СКВ) між поколіннями не можливе без встановлення чітких парадигмальних та методологічних координат, які забезпечать пізнання соціальною психологією покоління як самостійного суб'єкта. Саме тому, попри тривалий період вивчення поколінних феноменів, актуальним залишається розроблення міждисциплінарних форм дослідження гетерогенності акторів СКВ та безперервно змінюваної соціокультурної (далі СК) реальності.

Серед найгостріших проблем сьогодення, які тим чи тим чином визначатимуть особливості СКВ поколінь, слід назвати зміну формалізованих суспільних інститутів, що регулюють взаємодію поколінь, трансформацію інституційної системи закріплених соціальних цінностей, зразків, ролей тощо, яке призводить до поступової деінституціалізації соціального простору та змінюваності соціального позиціонування акторів. Окремим виміром постає «інформатизація» відносин, що відбувається внаслідок стрімкого зростання технічного прогресу та змінює форми зв'язків й статуси поколінь.

Вивчення соціокультурної взаємодії поколінь (далі СКВП) як надзвичайно складного предмету вимагає розробки сучасної теорії і, відповідно, уточнення наявного категоріального апарату та пошуку адекватних стратегій верифікації теоретичних припущень. Окрім того, суспільно-історична обумовленість психології поколінності актуалізує необхідність вивчення детермінантів – вікових, психологічних, соціальних, історичних, культурних тощо та аналізу аспектів СК реальності, що впливають на життєдіяльність суспільства.

Стан наукової розробленості проблеми. Аналіз особливостей функціонування поколінних акторів з психологічних, соціально-історичних, культурних ракурсів засвідчує тривалу історію дослідження питання, у якій окремі аспекти СКВ було розглянуто в працях філософів (Х. Ортега-і-Гассет, Х. Маріас та ін.), психологів (В. Балахтар, В. Васютинський, Т. Водолажська, П. Горностаї, Т. Данильченко, О. Жорнова, М. Коул, Т. Титаренко, В. Піщик, В. Полішук, М. Сапоровська, І. Троцук, О. Яремчук та ін.), соціологів (К. Манхейм, Л. Фойер, А. Свинаренко та ін.), антропологів (В. Бочаров, Дж. Мердок, М. Мід та ін.), істориків (Г. Адамс, Д. Шебаніц та ін.), культурологів (В. Дільтей, Г. Маркузе, Н. Полішко, П. Сорокін та ін.), етнографів (А. ван Геннеп, П. Галлівер, Ю. Семенов та ін.), демографів (А. Лотка, А. Волков, В. Переведенцев та ін.), політологів (С. Анохін, А. Єрмоленко, Ю. Левада та ін.).

У науковому мисленні XVI – XXI ст. формувалися специфічні ракурси у вивченні поколінь, серед яких систематизація структурних аспектів поколінь, історичних ритмів, динаміки відносин і темпів соціального прогресу (Ж. Дромель, О. Конт, Ф. Ментре, Дж. С. Мілль, Г. Рюмелін, Г. Спенсер та ін.); конкретизація об'єднувального начала поколінь – духовного, діяльнісного, суспільного, подієвого (В. Дільтей, О. Лоренц, А. Лотка, К. Мангейм, Х. Ортега-і-Гассет, Л. фон Ранке та ін.); пошук паралелі між першопричинами історичних змін і особливостями поколінних акторів (К. Мангейм, Х. фон Мюллер, Ю. Петерсен, В. Піндер та ін.); тлумачення структури генерацій як суспільної системи соціально-вікових взаємозв'язків, взаємодій, відносин (Ш. Айзенштадт, Д. Берто, А. Інкелес, М. Мід, Т. Парсонс, Д. Сміт, Н. Шахматова та ін.); дослідження функціональності протистоянь представників різних вікових категорій, а також ресурсності, конфліктних відносин, структурності, трансформації ментальних особливостей і шляхів збереження поколінного досвіду (Т. Водолажська, В. Добренков, В. Лісовський, В. Піщик, М. Постнікова, М. Сапоровська, М. Тітма, І. Троцук, В. Шубкін, В. Шурбе та ін.).

Дослідження XX – XXI століть увиразнили наголос на двох протилежних позиціях в аналізі поколінь як соціальних феноменів, а також їхньої взаємодії в умовах культурного розвитку і СК мінливості. З одного боку, покоління розумілися як «система взаємопов'язаних і взаємозалежних інтеракцій» (В. Шурбе) в сприйманні досвіду і конструюванні нової пост-, ко-, пре-, і поліфігуративної реальності (Н. Еліас, Н. Луман, М. Мід, С. Паркінсон, В. Шурбе та ін.). З іншого – поколінній взаємодії і взаєминам приписувався циклічний характер, обумовлений культурними і ментальними особливостями акторів і загостреннями соціальних конфліктів (М. Данілевський, К. Леонтьєв, Х. Ортега-і-Гассет, А. Тойнбі, Л. Фойер, Н. Хоув, О. Шпенглер, В. Штраус та ін.).

Отже, вивчення взаємодії поколінь переважно концентрувалося на проблемах міжособистісних поколінних взаємовпливів. Натомість актуальним є розкриття специфіки, організації, детермінації, динаміки й механізмів інтерпретації СК міжпоколінних взаємодій, що й визначило вибір теми – «Психології соціокультурної взаємодії поколінь».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалася у межах науково-дослідницької роботи лабораторії психології спілкування Інституту соціальної та політичної психології НАПН України «Науково-методичні підходи до конструювання комунікативних технологій врегулювання соціальних конфліктів» (2017-2019 рр., державний реєстраційний номер 0117U000194). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Інституту соціальної та політичної психології НАПН України (протокол № 05/17 від 25.04.2017 р.) та узгоджено рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень у галузі педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 16 травня 2017 р.).

Мета дослідження: виявлення психологічних закономірностей соціокультурної взаємодії поколінь, які пояснюють конструювання історичних сценаріїв суспільних змін.

Об'єкт дослідження: соціокультурна взаємодія поколінь.

Предмет дослідження: психологічні закономірності, особливості та результуючі ефекти соціокультурної взаємодії поколінь.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз зарубіжних та вітчизняних досліджень феномену поколінності та окреслити особливості основних методологічних, теоретичних, емпіричних й практичних підходів до його тлумачення;

2. Конкретизувати методологічні основи дослідження поколінної єдності та критерії СК диференціації акторів.

3. Визначити структуру соціально-психологічного простору поколінь та охарактеризувати специфіку підпросторів співіснування сучасників.

4. Розробити соціально-психологічну концепцію поколінь та сформулювати її основні положення, що розкривають особливості вибудовування акторами СК стилю життєдіяльності.

5. Запропонувати методичне забезпечення дослідження, що уможливило конкретизацію основ аналізу СКВП, методів дослідження і процедур контролю загроз валідностей.

6. Виявити особливості поколінного становлення, суспільного становища і позиціонування у взаємодіях, контекстуальної (не) конгруентності акторів реальності.

7. Розробити теорію соціокультурної взаємодії поколінь, що пояснює конструювання історичних сценаріїв суспільних змін, розкрити зміст запропонованих категорій аналізу взаємодії поколінь, висвітливши їхні пізнавальні ресурси, та емпірично перевірити окремі положення теорії.

8. Встановити результуючі ефекти та закономірності СКВП, що пояснюють конструювання історичних сценаріїв суспільних змін.

Для розв'язання поставлених завдань було використано комплекс теоретичних і емпіричних **методів**:

– *загальнотеоретичні методи*: міждисциплінарний аналіз і синтез філософської, психологічної, соціологічної, антропологічної, культурологічної наукової літератури з проблем дослідження; систематизація й узагальнення наукових підходів до розуміння феномену поколінь та визначення концептуальних засад дослідження психології СКВП;

– *емпіричні методи*: а) анкетування, напівструктуроване інтерв'ю, контент-аналіз – для дослідження особливостей соціально-психологічних відмінностей і позиціонування поколінних акторів у взаємодіях; б) процедура конструювання матриць (за методом М. Б. Майлса і А. М. Хубермана) – для вивчення текстів поколінної єдності і виокремлення СК домінант, що опосередковують взаємодію; в) метод обґрунтованої теорії (версія К. Чармаз) – для визначення впливів СК контексту на формування поколінних текстів; г) дискурс-аналіз – для виокремлення особливостей конструювання поколіннями текстів, конгруентних СК контекстам;

– *методи математичної обробки даних* (кластерний аналіз для виокремлення поколінь-сучасників; критерій χ^2 для узагальнення характеристик

ментальних систем поколінних мереж відповідно до критеріїв диференціації поколінь та аналізу утруднень у взаємодіях між поколіннями, релевантних культурно-історичній, комунікативно-діяльнісній, соціально-психологічній специфіці комунікації; аналіз відповідей респондентів різного віку на питання анкети і напівструктурованого інтерв'ю) з подальшою якісною інтерпретацією та змістовим узагальненням.

Статистична обробка даних і графічна презентація результатів здійснювалися за допомогою пакета статистичних програм SPSS (версія 22.0).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробленні соціально-психологічної концепції та теорії поколінь, які на основі виокремлених закономірностей соціокультурної взаємодії поколінь пояснюють конструювання історичних сценаріїв суспільних змін.

Уперше:

- запропоновано інтерпретацію покоління як мережі когорт людей, що мають єдиний СК досвід, об'єднані роками народження й історичним контекстом становлення, а також дотримуються СК стилю, конгруентного історичному періоду становлення;

- запропоновано критерії СК диференціації поколінь (віково-психологічні характеристики, спільність пережитих соціально-історичних подій, подібність поведінкових стратегій) та визначено соціально-дієвий термін суспільного впливу покоління (часовий відрізок, у якому фактори вибудовують умовну СК дистанцію і конкурують за соціальне домінування);

- розроблено модель поколінної єдності як сукупності народжених у єдиному історичному контексті людей, об'єднаних публічними, соціально-психологічними, ментальними параметрами життя;

- розроблено структуру соціально-психологічного простору покоління, у якому формується поколінна єдність та описано підпростори співіснування поколінь (сміслових одиниць, поколінних експектацій, зв'язків і капіталів-ресурсів, культурної пам'яті);

- описано дуальні процеси, що опосередковують СКВ: поколінного тексту (як презентації соціальних позицій, СК порядків, артефактів, релевантних певному СК стилю) та СК контексту (як неієрархічних СК форм життя у часопросторі, ситуаціях історичних подій, дискурсі);

- показано, що взаємодія СК стилів поколінь має хвилеподібний характер і в глобально-суспільному ракурсі є перетином хвиль СК стилів поколінь, які виникають у процесі розгортання поколінних текстів; коливання стилів факторів представлено кумулятивними хвилями (КХ) соціокультурних стилів, які поступово охоплюють все суспільство

- тлумачено СК стиль покоління як форму життєдіяльності, яка вибудовується на сміслових конструктах (продуктах поколінного досвіду) та розгортається у фігуративних взаємодіях із сучасниками;

- виокремлено СК ефекти конструювання історичних сценаріїв поколіннями відповідно до їх текст/контекстуальної (не) конгруентності і соціальної ситуації у суспільстві;

– доведено, що механізмом зміни домінуючих акторів і впровадження оновленого соціокультурного стилю у суспільство є балансування соціокультурних стилів сучасників, а також конкретизовано причини (конгруентність/неконгруентність поколінних текстів соціокультурним контекстом, актуальність стильового оновлення у суспільстві), умови (існування розривів текстів і стилів акторів) та форми (суспільної актуалізації, утримання/руйнування, запобігання) реалізації балансування;

– виявлено закономірності перебігу СКВП, сценаріїв розгортання суспільних змін відповідно до конгруентності/неконгруентності поколінних текстів СК контекстам: взаємовпливи поколінь-сучасників, які вступають у взаємодію, реалізуються текстами, конгруентними історичному часу становлення акторів; умовна стабільність СК умов контексту протягом певного періоду затримує виникнення хвилі оновлення СК стилю; взаємодія текст/контекстуально конгруентних та текст/контекстуально неконгруентних поколінь породжує виникнення хвилі нового СК стилю; зміна СК вимог у суспільстві призводить до розгортання хвилі нового СК стилю тим поколінням, яке є текст/контекстуально конгруентним до цих вимог; втрата поколінням текст/контекстуальної конгруентності у взаємодіях призводить до стримування ним процесів оновлення СК стилю за допомогою нормативно-правових механізмів.

Поглиблено уявлення про:

– фігуративні зв'язки поколінь, які розкривають особливості шляхів передачі культурних смислів і здійснення впливу акторів на сучасників, та, маючи вигляд сильних (у колах близьких людей) і слабких (у колах поколінних мереж) інформаційних, культурних зв'язків, реалізуються у пост-, ко-, пре-, поліфігуративних формах;

Уточнено:

– поняття соціокультурної взаємодії поколінь як процесу символічного конструювання реальності шляхом взаємовпливів СК стилів поколінь-сучасників;

Набули подальшого розвитку погляди про:

– особливості використання методів якісного аналізу даних: методу матриць М. Б. Майлса і А. М. Хубермана для вивчення текстів поколінної єдності; обґрунтованої теорії (версія К. Чармаз) для визначення впливів СК контексту на формування поколінних текстів; дискурс-аналізу для виокремлення особливостей конструювання поколіннями текстів, конгруентних СК контекстам.

Практичне значення результатів дослідження визначається тим, що описані в роботі особливості перебігу СКВ можуть бути застосовані в різних галузях психологічної практики. Виявлені закономірності й артикульовані положення теорії СКВП сприятимуть врегулюванню ускладнень у відносинах між поколіннями, пом'якшенню соціальних протиріч і напруженості; знайдуть реалізацію в практичній діяльності фахівців психологічного профілю при викладанні дисциплін вікової, соціальної, педагогічної психології та соціальної роботи.

Результати дослідження *впроваджено* в освітній процес Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка під час

лекційних і семінарських занять із психолого-педагогічних дисциплін та впроваджено авторський спецкурс «Психологічні закономірності соціокультурної взаємодії поколінь» (акт впровадження № 1811 від 23.10.2020 р.); використано при викладанні навчальних курсів «Соціальна психологія», «Соціальна і політична психологія», «Конфліктологія», «Психологія спілкування» у процесі підготовки фахівців-психологів (акт впровадження № 2238 від 14.09.2020) та навчальних курсів «Соціальна робота з сім'єю, дітьми та молоддю», «Теорія і практика соціальної роботи», «Соціальне конструювання здорової старості» для фахівців із соціальної роботи (акт впровадження № 2236 від 14.09.2020 р.) у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна»; теоретико-методичні й освітньо-методичні напрацювання включено в робочі програми та курси лекцій з навчальних дисциплін «Соціальна психологія», «Вікова психологія» у Дрогобицькому державному педагогічному університеті ім. І. Франка (акт впровадження № 1513 від 16.10.2020 р.).

Апробація результатів дослідження. Головні положення дисертації висвітлювалися на міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних заходах, зокрема на *міжнародних конференціях в Україні*: «Психологія та педагогіка: історія розвитку, сучасний стан та перспективи досліджень» (16-17 вересня 2016 р., м. Одеса); «Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє» (7-8 жовтня 2016 р., м. Київ); «Дослідження різних напрямків розвитку психології та педагогіки» (16-17 червня 2017 р., м. Одеса); «Людина, суспільство, політика: актуальні виклики сучасності» (23-24 лютого 2018 р., м. Одеса); «Сучасні наукові дослідження у психології та педагогіці – прогрес майбутнього» (17–18 травня 2019 р., м. Одеса); «Соціальна психологія сьогодні: здобутки і перспективи» (7–8 листопада 2019 р., м. Київ); «Десяті сіверянські соціально-психологічні читання» (29 листопада 2019 р., м. Чернівці); «Сучасні дослідження когнітивної психології» (13-20 травня 2020 р., м. Острогоз); *міжнародних конференціях за кордоном*: «Модернізація освітньої системи: світові тенденції та національні особливості» (23 лютого 2018 р., м. Каунас, Литва.); «Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку територій» (4-7 квітня 2018 р., м. Ополь, Польща); «Сучасні інноваційні та інформаційні технології у розвитку суспільства» (11-13 квітня 2018 р., м. Катовіце, Польща); *всеукраїнських науково-практичних конференціях та семінарах*: «Психолого-педагогічний супровід фахової підготовки та підвищення кваліфікації особистості в умовах трансформації освіти» (27 травня 2016 р., м. Київ); *Інтернет-конференції*: «Проблеми політико-правового самовизначення особистості в умовах воєнного конфлікту» (27 листопада 2018 р., Інтернет-конференція); «Особистість у життєвих ситуаціях: світові тенденції й національні особливості» (22 травня 2020 р., м. Київ); «Дистанційні психологічні дослідження в умовах пандемії COVID-19 і карантину» (15 травня 2020 р., Інтернет-конференція); *круглих столах*: «Українська модель соціального діалогу в контексті європейської політики» (20 листопада 2016 р., м. Київ); «Історія в нас і ми в історії: психологія історичної пам'яті» (29 жовтня 2020 р., м. Київ).

Публікації. Основний зміст та результати дисертаційної роботи відображено у 44 публікаціях, серед яких 2 розділи у колективних монографіях, 11 статей у наукових фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України, 11 статей у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, 3 статті у Міжнародних наукових виданнях та 17 публікацій в інших наукових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел, що налічує 453 найменувань, із них 165 – іноземною мовою. Загальний обсяг дисертації становить 539 сторінки, основний зміст викладено на 384 сторінці. Робота ілюстрована 20 таблицями, 14 рисунками та додатками.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної проблеми, визначено об'єкт, предмет й мету, сформульовано завдання, методи дослідження, висвітлено наукову новизну, практичну значущість дослідження, вказано форми апробації результатів, описано структуру дисертаційної роботи.

У **першому** розділі – «**Теоретико-методологічні передумови наукового пізнання феномена поколінності**» – висвітлено теоретико-методологічні засади дослідження поколінь як соціально-психологічного феномену, вибудовані протягом XVI–XXI століть.

В історії вивчення поколінь як самостійного соціально-психологічного феномену було виокремлено два теоретичні напрями, що оформлювалися навколо *гіпотез* «швидкості пульсу» (де покоління розглядається як результат історії) та «відбитку» (за якою історія формується діями поколінь) (Г. Єгер), у котрих з різних точок зору аналізувалися характеристики поколінь. *Гіпотеза швидкості пульсу* («pulse-rate hypothesis») конструювалася на основі уявлення про пульсацію психологічно подібних поколінь, відтворених у історичних циклах (О. Лоренц, В. Піндер, Х. Ортега-і-Гассет, Х. Маріас та ін.). Стверджувалося, що поколінність є формою реалізації і послідовності акторів у періоді функціонування, а покоління ідентифікувалися відповідно до сталого психотипу (Л. Кшивіцький), повторюваності подібних рис прашурів у нащадках (Г. Ле Бон), типізації соціальних і культурних систем, ритмів і циклів історичного розвитку (С. Айзенштадт, В. Штраус, Н. Хоув, П. Сорокін), загального «метафізичного» досвіду (В. Піндер, В. Шейдт), СК норм та значущих історичних подій (Х. Ортега-і-Гассет, Х. Маріас, М. Мід, П. Сорокін). За *гіпотезою відбитку* («imprinthypothesis») покоління розглядалося як продукт розвитку історії, котрий має форму потоку без ритму, пульсу та історичної інтервальності (Ф. Куммер, В. Дільтей, Дж. Петерсен, Е. Вехсслер та ін.), конструюється відповідно до умов і вимог соціуму (В. Дільтей, Ф. Куммер Дж. Петерсен). Нерегулярність історичних інтервалів домінування певного покоління обґрунтовувалася необмеженим часовим інтервалом функціонування акторів (Е. Вехсслер), а варіативність соціальних впливів пояснювалася включенням когорт у історичні події у різному віці, а також різними принципами життєдіяльності й суспільними впливами на формування акторів (К. Мангейм).

Крім того, у дослідженнях, здійснюваних відповідно до «*гіпотези відбитку*», надавалася перевага якісним стратегіям вивчення феномену, тоді як у дослідженнях, ґрунтованих на «*гіпотезі пульсу*», використовувалися здебільшого кількісні параметри ідентифікації акторів. Спільний аналіз взаємовиключних теоретичних напрямків – за рахунок доповнення положень один одного – сприяв систематизації досліджень покоління позитивістсько-натуралістичного, романтично-гуманітарного, культурно-історичного, структурно-функціонального підходів.

Проведений теоретико-методологічний аналіз наукового пізнання феномена покоління засвідчив, що у минулому фокус вивчення проблеми поставлено на міжпоколінні відносини, які реалізовувалися на рівні міжособистісних взаємодій і культурних впливів. Тому перспективним є ракурс дослідження, де міжпоколінна взаємодія розглядатиметься як соціально-психологічний феномен та аналізуватиметься через мережевість, що сприятиме виокремленню соціокультурної специфіки цього процесу і дозволить сформулювати закономірності СКВП.

У другому розділі «**Методологічні основи інтерпретації покоління як психологічної єдності**» представлено *інтергенеративний підхід*, який організує пізнання покоління за рахунок міждисциплінарних можливостей соціальних наук.

У розробленій соціально-психологічній концепції покоління тлумачиться як *мережа когорт*, які мають подібний СК досвід, об'єднані роками народження і історичним контекстом становлення. Проблема розмежування поколінь вирішується за допомогою таких критеріїв, як віково-психологічні характеристики, наявність спільно пережитих соціально-історичних подій та подібність поведінкових стратегій.

Соціально-дієвим терміном суспільного впливу покоління на життєдіяльність суспільства є часовий відрізок, у якому актори вибудовують умовну СК дистанцію і презентують здатність до конкурування за соціальне домінування, тобто від досягнення повноліття до втрати соціальної дієвості.

На основі розробленої *моделі поколінної єдності* виокремлено страти (власне поколінні єдності), належність до яких обумовлюється *публічними* (просторовими, практичними, організаційними), *ментальними* (культурно-історичними, соціальними, культурно-образними) характеристиками та *соціально-психологічними чинниками* (соціальними настановленнями, уявленнями, цінностями).

Розгортання поколінної єдності як самостійного актора здійснюється в соціально-психологічному просторі, структуру й змістове наповнення якого описують специфічні соціально-динамічні поля-підпростори: *сміслових одиниць*, продукованих поколіннями; поколінних *експектацій* як соціальних очікувань; поколінних *зв'язків та капіталів-ресурсів*; *культурної пам'яті*.

Аналіз цих підпросторів, які оприявнюють функціонування поколінних єдностей, є ключовим інструментом діагностики особливостей інтерпретації реальності та взаємовпливів у ситуаціях взаємодій сучасників.

З огляду на особливості виокремлених критеріїв поколінності, конкретизовані характеристики поколінної єдності та сконструйовану структуру соціально-психологічного простору у роботі ідентифіковано важливі аспекти вивчення СКВП: *інституційний*, в якому висвітлюються особливості СК становлення поколінь; *позиційний*, що стосується актуальних положень і позиціонування поколінь у взаємодіях; *культурний*, в котрому вивчаються традиційні й конгруентні історичному контексту форми культурного життя покоління.

Основними категоріями аналізу, які, збільшуючи дослідницьку оптику, забезпечили дотик до проблематики досягнення релевантності між продуктами соціальної діяльності поколінь та контекстуальними вимогами часу, є "*текст*" і "*контекст*", завдяки чому конкретизовано форми узгодженості між *текстом* поколінь, *СК контекстом реальності* й результатами поколінних *взаємодій* (Рис. 1).

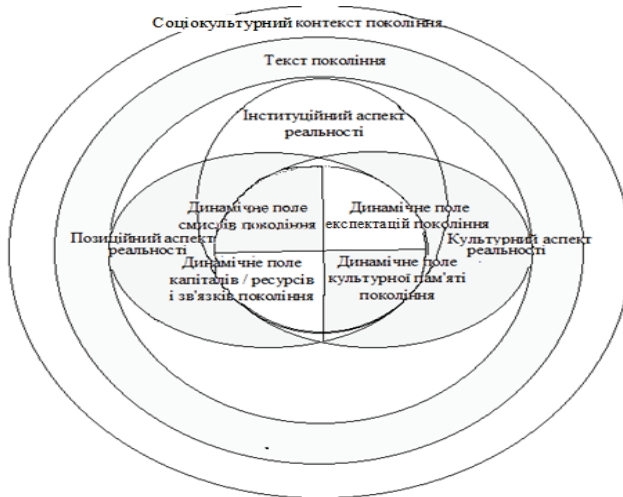

Рис. 1. Модель соціокультурної реальності покоління

СК реальність є продуктом взаємодій поколінь, а поколінні простори (фрагменти реальності) – формами її опису. Відповідно, соціальний конструктивізм як методологічна течія найбільш ефективно розкриває особливості дієвих варіативних моделей (СК реальності поколінь), які доповнюють та обумовлюють одна одну. Використовувана *парадигма множинних істин* дозволила виокремити особливості розгортання поколінних текстів сучасників, утворених у різних контекстах, висвітлити основи варіативності «картин світу» й визначити передумови змін ментальності поколінних мереж.

Основні положення концепції поколінь сформульовано у вигляді таких тез:

– вивільнення акторів з СК детермінант старших поколінь відбувається через поступову інституціоналізацію форми життєдіяльності, тобто закріплення оновлених або щойно утворених СК стилів (форм життєдіяльності);

- уявлення про реальний світ виявляються конгруентними до часового проміжку становлення й віддзеркалюються у СК стилі певного покоління;

- покоління конструюють взаємодії один із одним відповідно до власних СК стилів і спільних контекстуальних умов;

- покоління використовують капітали та ресурси минулого і актуального часу для вибудови фігуративних зв'язків, тобто шляхів передачі культурних смислів один одному і здійснення впливу один на один;

- у фігуративних зв'язках здійснюється взаємообмін контекстуальними смислами поколінних текстів сучасників.

Отже, тлумачення СКВП через конкретизацію текст / контекстуальних конструктів вибудови реальності конкретним поколінням та зв'язки й закономірності взаємної обумовленості поколінних мереж, постає як процес символічного конструювання реальності шляхом взаємовпливів СК стилів поколінь-сучасників.

У **третьому розділі – «Методи й організація емпіричного дослідження соціокультурної взаємодії поколінь»** – обґрунтовано методологічні особливості реалізації емпіричної частини дослідження, її етапи та процедури, а також висвітлено процедури контролю загроз валідностей.

Побудована система аналізу поколінної реальності складалася із процедур дослідження, котрі дозволяли вивчити *інституційний аспект СК простору* (параметри поколінної єдності; особливості фігуративних зв'язків, ознаки СК стилю); *позиційний аспект* (СК контекст поколінних просторів); *культурний аспект* (культурні взаємозв'язки і взаємовпливи поколінь).

Дослідження СКВП складалося із трьох етапів, кожен із котрих мав своє завдання, спеціальні методи та методики, а також окремі вибіркові сукупності, релевантні до поставлених завдань, що дозволило реалізувати багатоаспектний аналіз означеного предмету.

На *інформаційно-сисловому* етапі конкретизовано теоретико-методологічні передумови наукового пізнання феномена поколінності, систематизовано критерії аналізу поколінь і параметри поколінної єдності, розроблено систему соціально-психологічного простору поколінь та обґрунтовано побудову динамічних підпросторів системи.

На *діагностичному етапі* реалізовувалася наскрізна програма отримання емпіричних даних різного порядку, яка уможливила подальший комплексний аналіз процесу СКВП мішаними методами (анкетування, контент-аналіз, кластерний аналіз, метод матриць М. Б. Майлса і А. М. Хубермана, метод обґрунтованої теорії (версія К. Чармаз), метод дискурс-аналізу).

На *інтегрувальному етапі* за допомогою методу інтеграції даних (тріангуляції) здійснювалася верифікація окремих положень теорії на основі емпіричних даних, моделювання шляхів розгортання міжпоколінної взаємодії й формування закономірності її перебігу, які пояснюють історичні сценарії суспільних змін.

Оскільки основний фокус уваги у дослідженні знаходився на вивченні інституційного, позиційного та культурного аспектів СКВП, кожен з яких має

відповідну специфіку, це позначилося на доборі методів та методик і формуванні вибірових сукупностей (емпірична, теоретична, цільова, тематична) із урахуванням особливостей діагностичної програми. *Емпіричну вибірку* склали 97 респондентів віком від 16 до 70 років (різного соціального становища й освітніх рівнів). Для вивчення феноменології поколінь методами якісного аналізу даних у *еквівалентну* вибірку (170 осіб) об'єднувалися досліджувані за критеріями віку, поведінкових стратегій та соціально-історичних подій. Для отримання текстуальних даних використовувалася *теоретична вибірка*, складена на основі 170 інтерв'ю, отриманих від респондентів віком від 16 до 70 років. *Цільова вибірка* складалася з матеріалів інтерв'ю (170 осіб) і експертних джерел за тематикою дослідження (55 наукових статей). *Тематична вибірка* використовувалася для забезпечення триангуляції даних.

Діагностична програма, складена за мішаною стратегією, передбачала різноспрямований інструментарій, призначений для вимірювання змінних, на основі котрих виявлялися психологічні закономірності СКВП та особливості конструювання історичних сценаріїв суспільних змін. Авторська анкета «Міркування» використовувалася для отримання інформації про інституційний аспект взаємодії поколінь, насамперед про *габітус покоління* (тобто ментальний конструкт, що проявляється у диспозиціях, стратегіях, практиках) та *ентелехії покоління* (тобто особливості соціального позиціонування, відображені у соціальних настановах, уявленнях, цінностях).

Опрацювання напівструктурованого інтерв'ю, що дозволило сформувати уявлення про публічні, соціально-психологічні, ментальні параметри поколінної єдності, здійснювалося за методом матриць М. Б. Майлса і А. М. Хубермана. Обробка матеріалів інтерв'ю, спрямованого на поглиблення уявлень про впливи СК контексту на формування поколінних текстів, йшла методом обґрунтованої теорії (версія К. Чармаз), що уможливило виокремлення особливості взаємодій акторів у континуумі соціальних і соціально-психологічних процесів реальності та ідентифікацію впливів СК контексту на формування поколінних текстів. Дискурс-аналіз, реалізований на основі тривимірної моделі Н. Феркло, був зорієнтований на вивчення кейсів, що давали інформацію про проблемні сфери у взаємодії поколінь, а також на виявлення особливостей дискурсів поколінь (в межах кейсів) та здійснення порівняльного аналізу цих кейсів.

Забезпечення валідностей у дослідженні здійснювалося відповідно п'ятивимірної моделі Дж. А. Максвелла, зокрема: *описової валідності* як узагальнювального параметру хронологізації й систематизації СК просторів, реалізованої у експлікації досвіду респондентів, зокрема у текст/контекстуальному аналізі часопростору за матеріалами з різних джерел; *інтерпретативної валідності* як тлумачення дійсності поколіннями у ракурсах актуального СК часу та історичного культурного часу; а саме: як узагальнення й зіставлення точок зору на контекстуальні особливості вибудови поколінних текстів; *теоретичної валідності* як суб'єктивного опису та інтерпретації реальності у площині теоретичних конструкцій, зокрема як абстрактну презентацію. Забезпечення

валідностей *узагальнення та оцінювання* даних реалізовувалося як проектування отриманих результатів на історичну реальність об'єднаних поколінних просторів.

Підвищення *надійності* вимірювань здійснювалося завдяки комплексному використанню дослідницьких процедур, серед яких: 1) аналіз *контексту*, що спрямований на означення сфер, які змінюють уявлення про реальність; 2) трактування текстів респондентів у поколінних взаємодіях, тобто виокремлення характеристик вибірки відповідно до СК історичного ареалу, визначення особливостей соціально-психологічних відмінностей і соціального позиціонування, конкретизація комунікативного простору та феноменології поколінної єдності, вивчення СК контексту поколінних просторів, культурних взаємозв'язків і взаємовпливів; 3) виокремлення актуальних поколінних особливостей (насамперед контекстуальних ментальних конструкцій) не лише за «свідченнями», а й за комбінованим аналізом; 4) триангуляція даних, триангуляція методів, триангуляція висновків при інтерпретації матеріалів.

У **четвертому** розділі «**Соціально-психологічні аспекти соціокультурної взаємодії поколінь**» представлено результати емпіричної частини дослідження, в котрій верифікуються основні положення і припущення соціально-психологічної концепції поколінь.

На *діагностичному* етапі дослідження на основі аналізу інституційного, позиційного та культурного аспектів СКВП виокремлено кластери поколінь-сучасників, які, згідно з усвідомленими респондентами соціальними ролями та історичним періодом становлення, були розподілені на п'ять вікових когортних груп: 16-25 років, 26-34 років, 35-47 років, 48-55 років, 56-70 років.

Порівняння артикульованих мережевих характеристик й стилю життя поколінь дало підстави виокремити особливості поколінного становлення, суспільного становища й позиціонування у взаємодіях акторів, конкретизувати комплексні характеристики поколінь, що стосуються габітусу і соціальних позицій, які артикулювалися *відповідно до критеріїв диференціації* поколінь (віково-психологічних характеристик, спільно пережитих соціально-історичних подій, подібних поведінкових стратегій). Констатована узгодженість між особливостями комплексних характеристик акторів і періодами становлення, що збігалися зі значущими соціально-історичними періодами (1964–1982 рр. «застою – стабільності», 1983–1990 рр. перебудови, 1991–2003 рр. після отримання Україною Незалежності, 2004–2012 рр. після Помаранчевої революції, 2013–2016 рр. після Революції гідності) дозволили об'єднати у покоління когортні групи: Молоді (вік до 25 років), Зрілі (вік 26-47 років), Поважні (вік 48-70 років).

Так, за відповідями респондентів було конкретизовані риси поколінь сучасників. А саме, *поколінню Молоді*, притаманні у період становлення – ерудованість, спрямованість «отримувати все й одразу» (за критерієм χ^2 , $p < 0,01$); безтурботність, вимогливість, прагматичність, бажання любити, отримували знання про сімейне життя ($p < 0,05$); *покоління Зрілих* – моральність у періоди значущих історичних подій ($p < 0,05$), потреба передавати досвід дітям; спрямованість до порозуміння і уникнення конфліктів у спілкуванні ($p < 0,01$), повага до інших, збереження здоров'я, уникнення ризикових ситуацій ($p < 0,05$);

покоління *Поважних* – мудрість, неврівноваженість, незадоволеність у періоді значущих історичних подій ($p=0,000$), буркотливість, відданість, освіченість ($p \leq 0,05$), схильність до повчань і консерватизму ($p < 0,01$).

Контент-аналіз відповідей на питання, які стосувалися бар'єрів і засобів взаєморозуміння, висвітлив культурно-історичну, комунікативно-діяльнісну, соціально-психологічну специфіку комунікації поколінь у системах «Молоді – Зрілі», «Молоді – Поважні», «Зрілі – Поважні». Зокрема, взаєморозуміння з позиції Молоді залежить від поваги до світобачення «інших» і виховання ($p < 0,05$), тактовного, шанобливого поведіння молодих по відношенню до старших ($p < 0,05$). Для старших поколінь перебіг взаємодій переважно визначає боротьба за вплив у стосунках ($p < 0,01$ і $p < 0,05$) та емпатійність ($p < 0,05$).

Аналіз комплексних характеристик поколінь (габітусу та ентелехій) дав змогу стверджувати існування онтологічних показників вікових трансформацій поколінь, дієвих у інших часопросторах, та підтвердив припущення про впливовість на СКВ ментальних особливостей, представлених у текстах поколінних мереж.

Систематизація ознак поколінної єдності (тобто публічних, соціально-психологічних та СК основ життя), здійснена на основі матеріалів напівструктурованого інтерв'ю методом матриць М. Б. Майлса і А. М. Хубермана, дала підстави стверджувати, що поколінні тексти опосередковують перебіг взаємодій і по-різному інтерпретуються сучасниками. Процедура систематизації полягала у поетапному здійсненні упорядкування закодованих текстів у матрицю за тактикою кластеризації, виокремленні кодів тематичних категорій, означенні тематичних СК тенденцій акторів, класифікації даних, інтегрованих у загальний дисплей, виокремленні параметрів поколінної єдності, котрі впливають на перебіг взаємодій шляхом індуктивного опрацювання матеріалів матричного дисплею. У побудованій підсумковій Матриці констатовано значущі змінні перебігу СК взаємодії поколінь, а саме: «вплив медіа осіб» для когорт 16-25 років; «стабільна робота, комфорт життя, міра відповідності історичному часу» для когорт 25-34 та 35-47 років; «професійна реалізація, історична культура народу та (для старшої групи) ідеологічні суспільно-політичні питання» – для когорт 48-55 та 56-70 років.

Отже, покоління *Молоді* у побудові світобачення перебуває під істотним впливом медіасфери. У текстах когорт 25-34 та 35-47 років оновлення СК стилю життя трактується через призму отриманого досвіду та з власних позицій. У текстах когорт 48-55, 56-70 років виокремлені провідні теми підтвердили конгруентність часу становлення СК стилю життя й форм взаємодій. Таким чином, реконструкція текстів поколінної єдності, опосередкованих контекстом становлення, довела їх впливовість на перебіг взаємодій. Цікаво, що когорти 25-34 та 35-47 років і 48-55 та 56-70 років продемонстрували в згаданих парах наявність тотожних патернів впливових змінних перебігу СК взаємодії поколінь. Останнє підтвердило об'єднання, здійснене на попередньому кроці, когорт з 25 до 47 років у покоління Зрілих та когорт з 48 і старше у покоління Поважних.

Для перевірки припущення про існування контекстуальних впливів на формування текстів поколінь використовувався метод обґрунтованої теорії (версія К. Чармаз).

На *першому етапі* за фазами – початкового, фокусованого, теоретичного контекстуального та теоретичного текстуального кодування – здійснювалася перевірка теоретичних умовисновків і артикуляція абстрактних категорій шляхом послідовного кодування і конструювання теоретичної вибірки. Так, на початковій фазі кодування було виокремлено і диференційовано для кожної із вікових когортних груп початкові коди, що тематизувалися як «період становлення покоління», «образ покоління», «соціальні позиції», «умови розвитку», «взаємодія поколінь». На фазі сфокусованого кодування згадані коди було диференційовано на коди соціально глобальних та локальних дій і подій, що уможливило конкретизацію першопричин текст/контекстуальних впливів. На фазі теоретичного контекстуального кодування здійснювалася інтеграція результатів, отриманих на попередніх фазах за смисловими позиціями: загального історичного контексту життя поколінних когорт, особливостей СК умов перебігу взаємодій, визначення тригерів історичних змін та їхніх наслідків, прийнятних для акторів стратегій у ситуаціях взаємодій.

З урахуванням того, що означені на фазах першого етапу наголоси лише представляли поколінну інтерпретацію реальності, варіативність сформульованих кодів і категорій ускладнювала зведення даних, але й давала змогу означення структурних історичних механізмів і рушійних поколінних сил. Саме тому на *другому етапі* обґрунтованої теорії за визначеними попередньо тематичними акцентами та узагальненням виокремлених СК явищ (за кодами першої і другої фаз) було сформульовано соціальні (контекстуальні) і соціально-психологічні (текстуальні) процеси СКВП. Виокремлені паралелі осьових процесів (відповідно до віку когорт) довели існування взаємовпливів теоретичних категорій контексту і тексту поколінь.

На основі теоретичних кодів – як контекстуально дієві «осьові» соціальні процеси життя когорт – виокремлені такі, як цифровізації (16-25 років) та технологізації суспільства (26-34 років), функціонування і користування ресурсами офлайн та онлайн платформ (35-47 та 48-55 років), користування інформаційними потоками офлайн (56-70 років). Згадані соціальні процеси, котрі розгортаються відповідно до історичних змін, свідчать, що контекстуальні впливи вимагають від когорт поколінь психологічної адаптації до СК оновлень середовища, зміни патернів дій, засобів задоволення потреб тощо.

Виокремлені параметри тексту, що опосередковують конструювання взаємодій (рольового положення, СК дієвості когорт, взаємовпливів у взаєминах, особливостей використання капіталів і ресурсів) дають підставу стверджувати, що у мережах поколінь взаємодії обумовлюються науково-технічним прогресом і використанням фігуративних зв'язків (сильні/слабкі види та пост-, ко-, пре-, поліфігуративні форми), але з урахуванням соціальних умов і досвіду акторів. Сформульовані на основі виокремлених параметрів осьові соціально-психологічні процеси (текстуальні) стали підтвердженням контекстуальної відповідності у

взаємодіях використовуваних фігуративних зв'язків та капіталів-ресурсів: «вільного вибору культури взаємодій» (когорт 16-25 років), «соціальної конкуренції» (когорт 25-34 років), «самоорганізації і саморозвитку» (когорт 35-47 років), «самоосвіти» (когорт 48-55 років), «соціальної (дез) адаптації і саморозвитку (деградації)» (когорт 56-70 років).

Отже, визначення на другому етапі тематичних акцентів осьових соціальних і соціально-психологічних процесів дало можливість реконструювання текст/контекстуальних паралелей, значущих для взаємодії поколінь: «цифровізації суспільства – вільного вибору культури взаємодій», що притаманна поколінним когортам 16-25 років, «соціальної конкуренції – технологізації суспільства» – когорт 25-34 років; «самоорганізації і саморозвитку – життя» на офлайн/онлайн платформах» – когорт 35-47 років; «самоосвіти – використання ресурсів офлайн/онлайн платформ» – когорт 48-55 років; «соціальної (дез) адаптації і саморозвитку (деградації) – використання інформаційних потоків офлайн» – когорт 56-70 років. На основі сформульованих паралелей осьових процесів зроблено висновок, що текст/контекстуальне позиціонування поколінь у соціумі обумовлюється змінами СК стилів, які вибудовуються, функціонують і зникають з втратою акторами соціальних позицій.

Для підтвердження припущення конструювання поколіннями текстів, конгруентних соціокультурному контексту, використовувався метод дискурс-аналізу, в межах котрого здійснювався покроковий комплексний аналіз дискурсивних конструкцій СК стилю взаємодії поколінь (а саме: формування кейсів, конкретизація проблемних сфер, що виникають у взаємодіях, ідентифікація дискурсивних особливостей мереж поколінь).

На *першому кроці* дискурс-аналізу артикулювалися сфери утруднень у взаємодіях акторів: комунікації, обміну досвідом і трансляції культур, які далі опрацьовувалися за текстовими матеріалами інтерв'ю та тематично відповідними експертними статтями.

На *другому кроці* виокремлювалися типові дескриптори (n = 156), що не обмежуються локальними ситуаціями, а діють й у глобальному контексті соціальної системи. А саме: модуси поколінь як соціальні практики конструювання смислів (n = 29); модальності поколінь як особливості світобачення, що опосередковують способи взаємодій (n = 27); мовні індекси як контекстні значення взаємодій (n = 14); порядки індексацій як СК особливості використання / вибудовування поколіннями капіталів/ресурсів у взаємодіях (n = 32); ефекти СКВ (n = 32); показники конгруентності контекстуальним вимогам форм взаємодій поколінь (n = 22).

На *третьому кроці* аналізувалася міра алетичності СК стилю у дескрипторах глобального контексту (міжпоколінного) та міра епістемічності у дескрипторах локального контексту (конкретного покоління) взаємодій поколінь (табл. 1).

Загалом було отримано 59 кодів: глобального контексту (уявлень про можливості поколінь (n = 8); спрямувань, що домінують у часопросторі (n = 18); параметрів, що впливають на перебіг СКВ (n = 8); локального контексту (панівних у часопросторі переконань (n = 3); об'єктивних суджень (n = 11); суб'єктивних

суджень поколінних акторів (n = 11). Аналіз кодів дозволив стверджувати, що «сміслові розриви» між поколіннями відсутні, при цьому межі завершення дії і початку розгортання поколінних культур є умовними, адже дискурси сучасників співіснують, а правила функціонування у суспільстві, відтворення і продукування текстів поколіннями контекстуально варіативні.

Таблиця 1

Текст / контекстуальні прояви СК стилю взаємодії поколінь

Глобальний контекст (міжпоколінний)	
Текст / контекстуальні прояви алетичного спектру СК стилю	Контекстуальні уявні <i>можливості</i> часу і простору
	Контекстуальні <i>спрямування</i> , що домінують у часі і просторі
	Контекстуальний <i>потенціал</i> часу і простору
Локальний контекст (конкретного покоління)	
Текст / контекстуальні прояви епістемічного спектру СК стилю	Контекстуальні <i>переконання</i> , що домінують у часі і просторі
	Контекстуальні об'єктивні <i>судження</i> , що домінують у часі і просторі
	Контекстуальні суб'єктивні <i>судження</i> (поколінних акторів), що домінують у часі і просторі

Виокремлені коди на *третьому кроці* дискурс-аналізу стали основою конкретизованих тематичних індикаторів сучасного СК стилю взаємодії поколінь. А саме: можливостей акторів у *глобальному контексті* (технологічний розвиток суспільства, функціонування «офлайн» та «онлайн» платформ та співіснування поколінних культурних стилів); контекстуальних спрямувань (технологізація інформаційного простору; вибудовування культури «офлайн» та «онлайн» взаємодій); контекстуального потенціалу (трансграничні інформаційні моделі взаємодії на платформах «офлайн» та «онлайн» та мультикультуралізм поколінь).

У *локальному контексті* взаємодій індикаторами переконань акторів є інформатизація простору, «офлайн» та «онлайн» культура і засоби комфортної взаємодії на сучасних інформаційних платформах. Судження локального контексту існують у двох вимірах: суб'єктивної оцінки текст/конгруентної конгруентності (необхідності інформатизації простору, уніфікації в інформаційному просторі параметрів віку, мови, соціальних статусів, територіальних меж, поступової акультурації поколінь) та об'єктивних показників відповідності певним СК стилям (залученості до технологізації, асинхронії у взаємодіях «офлайн» та «онлайн» як нерівномірності й умовної координації поколінних зв'язків).

Крім того, на завершальному кроці дискурс-аналізу сформульовані *універсальні соціально-психологічні домінанти СКВП* (територіальні і часові межі історичного етапу, засоби утворення зв'язків, культурні параметри ідентифікації акторів) підтвердили припущення про те, що тексти акторів взаємодій конгруентні СК контексту. Тобто, конструкти текстів у разі їх відповідності до контексту

мають суспільну значущість, а у разі змін контекстуальних умов відбувається оновлення змістовності соціально-психологічних домінант взаємодій.

П'ятий розділ – «Теорія соціокультурної взаємодії поколінь: основні акценти» – присвячено інтеграції результатів дослідження шляхом триангуляції висновків, отриманих у різних дослідницьких процедурах.

На інтегративному етапі роботи триангуляція висновків здійснювалася як сукупність 1) процедури послідовних дій, використовуваної для конструювання мішаними методами комплексного бачення предмету дослідження, і 2) процедури супутніх дій, спрямованої на інтеграцію напрацьованих матеріалів у побудовання теорії.

Отримані попередні висновки та узагальнені дані за допомогою процедури послідовних дій об'єднувалися у матрицю методичної триангуляції. Було констатовано наявність трьох мереж акторів-сучасників (16-25 років, 25-47, 48-70 років), когорти яких мають тотожні комплексні характеристики (габітусу і соціальних позицій) артикульовані *відповідно до критеріїв диференціації* поколінь (віково-психологічних характеристик, спільно пережитих соціально-історичних подій, подібних поведінкових стратегій)); конкретизовано розподіл соціальних ролей у когортних вікових групах: ролі «Дітей» (вік до 25 років), «Батьків – Дітей» (вік 26-34), «Батьків – Прабатьків» (вік 35-47), «Прабатьків – Батьків» (вік 48-55), «Прабатьків» (вік 56-70 років).

Систематизація ознак поколінної єдності (публічних, соціально-психологічних та СК основ життя) методом матриць М. Б. Майлса і А. М. Хубермана показала існування тотожних впливових змінних на перебіг СК взаємодії у групах когорт 25-47 років та 48-70 років, що підтвердило об'єднання, здійснене на попередньому кроці, осіб з 25 до 47 років у покоління Зрілих та когорт з 48 і старше у покоління Поважних. Так, опосередковували перебіг взаємодії когорт Молоді впливи медіасфер; когорт Зрілого покоління (25-34 та 35-47 років) – «стабільна робота, комфортне життя, міра відповідності історичному часу»; когорт Поважного покоління (48-55 та 56-70 років) – «професійна реалізація, історична культура народу, ідеологічні суспільно-політичні питання». Виокремлені змінні – домінанти, що об'єднують окремих особистостей відповідного віку, підтвердили існування *феномену поколінної єдності*, конгруентність часу становлення поколінного СК стилю життя і існування відповідних орієнтирів у взаємодіях. Тобто опосередкування контекстом становлення поколінних текстів, і варіативність орієнтирів у взаємодіях сучасників.

На основі артикульованих паралелей осьових процесів СКВП (соціально-психологічні (текстуальні) і соціальні (контекстуальні)) зазначалося, що текст / контекстуальне позиціонування поколінь у соціумі обумовлюється змінами СК стилів, які вибудовуються, функціонують і зникають з втратою акторами соціальних позицій.

Виявлені універсальні домінанти СКВП (територіальні і часові межі історичного етапу, засоби утворення зв'язків, культурні параметри ідентифікації акторів) довели, що конструкти текстів у разі їх відповідності до контексту мають

суспільну значущість, а у разі змін контекстуальних умов відбувається оновлення змістовності поколінних текстів і, відповідно, соціально-психологічних домінант взаємодій.

Процедура супутніх дій, на основі конкретизації змісту і структури процесів, що опосередковують СКВ, реалізовувалася у формулюванні закономірностей перебігу і знаходженні пояснення конструювання історичних сценаріїв суспільних змін.

Відповідно до першого завдання процедури супутніх дій описано поколінні тексти, СК контексти, СК взаємодію як складні і гетерогенні процеси СК реальності, у яких відбувається становлення СК стилю. Виокремленні різноспрямовані сторонні впливи, такі як інтеграція – перетворення у взаємодіях контексту в текст (утворення СК стилів поколінь), та дезінтеграція – перетворення тексту в контекст (співіснування окремих СК течій різних поколінь у одночасовому перебігу) стали відправним рухом конкретизації понятійного апарату пізнання поколінності та виходу на шлях вибудовування прогностики життєдіяльності поколінних мереж.

Відповідно до запропонованої теоретичної моделі *СК контекст* уявляється процесом, що складається з неієрархічних форм СК життя: у часопросторі, в умовах історичних подій, СК дискурсі (Рис.2).

На підставі того, що актори відмінних СК стилів сприймають і ретранслюють дійсність, оцінюють СК часи минулого / актуального по-різному, визначено динамічну природу контексту, що проявляється у змінюваності акторів та стабільності вимірів часу.

Рис.2. Модель аналітичного конструкту контексту поколінь

Отримані результати емпіричного дослідження підтвердили існування у часопросторі становлення – першій формі СК контексту – автентичних стилів у поколінь-сучасників. Довели, що часопростір впливає на формування поколінних текстів, при цьому різні соціальні позиції сучасників одночасно впливають на конструювання контекстуального часопростору.

Отриманий акторами досвід пережитих «історичних подій» (друга форма соціокультурного контексту) впливає на формування соціокультурного стилю і перебіг взаємодій, оскільки покоління дотримується певного соціокультурного

стилю. Стабільність соціокультурного стилю є показником часопростору конкретного покоління. Крім того, існують шари соціокультурних стилів, в яких живуть покоління.

Третю форму контекстуального процесу – «СК дискурс» – інтерпретовано на основі виокремлених за допомогою дискурс-аналізу соціально-психологічних домінант СКВП (територіальних і часових меж історичного етапу, засобів утворення зв'язків, культурних параметрів ідентифікації акторів). Дискурс є процесом, в якому покоління через культурні тексти конструюють СК стиль, а тому дискурс є показником текст-контекстуальної конгруентності акторів запитам простору, є культурною контекстуальною основою. Крім того, дискурси систематизують утворені значення і смисли часопростору, закріплюють поколінні смисли у міфах – поясненнях природи реальності. При цьому дискурсивне розмежування поколінь обумовлюється варіативністю СК стилів сучасників.

У поколінному *тексті* презентуються акторами соціальні позиції, СК порядки, артефакти, які відповідають певному СК стилю (Рис.3).

У соціальних позиціях розкриваються поколінні експектації, використання і утворення капіталів - ресурсів та сильні й слабкі види фігуративних зв'язків. Позиційні прояви текстів виступають показниками адаптивності акторів до історичних вимог, але зі зниженням контекстуальної конгруентності стають передумовою вибудовування дистанцій між поколіннями.

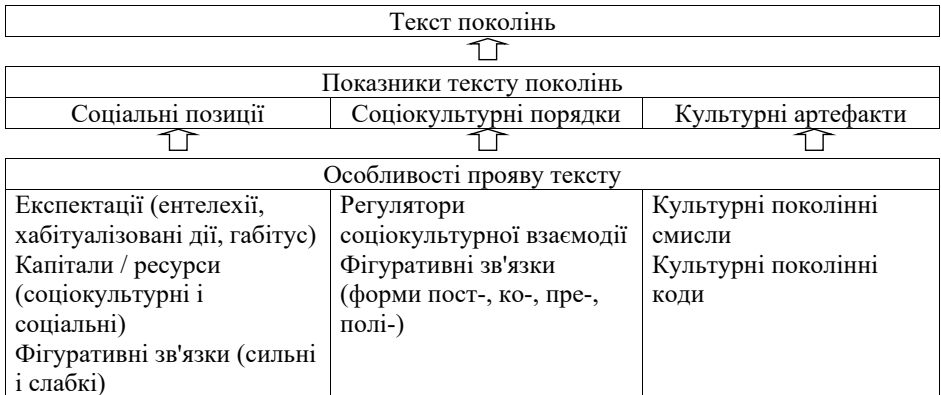

Рис.3. Модель аналітичного конструкту тексту поколінь

СК порядок розглядається як упорядкування устрою суспільства регуляторами взаємодій (соціокультурними нормо-правилами) та пост-, ко-, пре-, поліфігуративними формами зв'язків. Покоління у боротьбі за суспільне домінування дотримуються нормо-правил СК стилю часів становлення, використовують контекстуально функціональні форми фігуративних зв'язків. Саме тому, регулятивними домінантами соціокультурного порядку є смислові межі можливого і доступного та стереотипи поведінки, згідно зі соціокультурними стилями акторів, а домінантами форм фігуративних зв'язків є способи вирішення

історичних завдань, конструювання образів життя та засоби досягнення соціального благополуччя (відмінного для різних поколінь).

СК артефакти презентуються за допомогою смислів (усвідомленого досвіду повсякденного життя) і кодів актуальної культури поколінь (уявленнє про реальний світ). Оскільки у взаємодіях транслуються акторами артефакти минулого (смисли, утворені поколіннями інших часів) і культурно актуальні смисли (покоління-сучасників), то СК артефакти реалізуються у поколінних текстах, конгруентних контексту становлення поколінь; а також вони діють й поза історичним контекстом їх утворення та залишаються у культурно-історичних текстах поколінь (міфах, ритуалах, обрядах, символах тощо).

Ланцюг наслідування / передавання СК артефактів поколінь у взаємодіях вибудовується на СК значеннях (смислах, кодах): контекстуально актуальних та умовно стабільних у часопросторі. При цьому зі зниканням носіїв актуальність СК артефактів знижується через недостовірне декодування, тобто (трактування текстів за допомогою кодів, не конгруентних контексту їх вибудовування). Таким чином, у текстах поколінь СК артефакти не мають безальтернативної інтерпретації, але продовжують контекстуальні оновлення.

Взаємодія поколінь є процесом символічного конструювання СК реальності, що з'єднує різні поколінні простори у неієрархічну соціальну структуру спільноподілюваних текстів акторів, які перебувають у контексті певного часопростору (Рис. 4).

Рис. 4. Фази перебігу кумулятивної хвилі соціокультурного стилю

Процес взаємовпливів СК стилів поколінь має хвилеподібний характер, внаслідок чого СК зміни у глобально-суспільному ракурсі розглядаються як хвилі СК стилів поколінь. Ці хвилі складаються у процесі розгортання поколінних текстів, а нашарування текстів поколінь різного віку спричинює, своєю чергою, утворення кумулятивної хвилі СК змін. До фаз конструювання кумулятивної хвилі конкретного покоління залучаються різновікові сучасники, що перебувають на різних фазах своїх хвилей. (Рис. 5).

Рис 5. Модель взаємодії СК поколінних хвиль

Умовами формування кумулятивної хвилі є: існування хвильової суперпозиції (когорт покоління, яких об'єднує єдиний текст); існування хвильової інтерференції (контекстуальних взаємовпливів текстів різних поколінь).

Умовами розгортання кумулятивної хвилі, що результує у масштабні СК зміни, виявляються: глобальні суспільні події, текст-контекстуальна конгруентність «нового» СК стилю і готовність середовища до СК змін.

На основі інтегрованих результатів емпіричного дослідження – відповідно до другого завдання процедури супутніх дій – здійснювалося конструюванні теорії. Для цього використовувалася конструктивістська парадигма інтерпретації локальних і глобальних поколінних систем, вибудовування пояснень історичних трансформацій суспільства на основі текст/контекстуальних зв'язків акторів.

Оскільки на конструювання історичних сценаріїв впливають події, пережиті когортами, стійкість певного СК стилю і спрямованість середовища до СК змін, то покоління мережі протягом певного періоду презентують здатність до контекстуальних змін. Крім того, у разі текст/контекстуальної неконгруентності акторів утворюються ефекти кумулятивної хвилі, відображені у конструюванні історичних сценаріїв.

Ефект «хвильового зсуву» виникає як відповідь на наявні довготривалі («хронічні») проблеми у суспільстві та полягає у СК русі поколінь, спрямованому на вирішення суспільних задач. Цей ефект має різні форми, а саме: підпорядкування соціальним запитам і оптимальним стратегіям виходу із складних для суспільства періодів, зіткнення глобальної хвилі (сучасників) і стилів окремих когорт з метою означення альтернативного шляху розвитку суспільства, формування зворотних коливань (ретроспективних шляхів) когортами, що здатні доводити суспільству недоцільність обраної історичної стратегії.

Ефект «стиснення/розкриття» є результатом тимчасової мобілізації суспільства, що призводить до деформації прояву і розгортання поколінних стилів

на етапах кризового стану соціуму і відновлення стильового різноманіття в часи стабілізації.

Ефект «зупинення СК хвилі» проявляється в уповільненому розгортанні руху соціокультурних змін за причиною впливів соціально-історичних умов (подій, стійкості стилю старших поколінь тощо) і формування альтернативної соціокультурної стратегії.

Ефект «вимушеного руху хвиль» відображає коливання, що виникли під дією поза-поколінних чинників, тобто ініційовані соціально-історичними умовами як «зовнішнім» примусом, які утворюють рамки релевантних сценаріїв розвитку конкретного часопростору.

Ефект «пружних хвиль» є наслідок глобалізації та цифровізації суспільства – виникає у середовищі акторів, вільних від зовнішніх примусів та ненормованих віковими обмеженнями.

Ефект «резонансу» виникає в умовах пан-соціальних ситуацій та відображає спрямованість сучасників на зміни, диспозицію перегляду усталених текстів відповідно до контекстуальних вимог. Виникнення резонансу збільшує амплітуду кумулятивної хвилі, але стає підставою руйнації соціальної системи, що існувала до розгортання хвилі.

З урахуванням особливостей СК *взаємодії поколінь, ефектів* розгортання кумулятивної хвилі та змістової специфіки *СК контексту та поколінного тексту* причинами активації *балансування* (механізму зміни домінуючих акторів та оновлення соціокультурного стилю у суспільстві) постають (не) конгруентність контекстам поколінних текстів та контекстуальна актуальність оновлення (збереження, руйнації) домінуючих СК стилів.

Крім того, вмотивованість акторів (психологічна, соціальна, комунікативна) до суспільних змін є необхідною умовою перерозподілу впливовості поколінних текстів. При цьому контекстуальні розриви (оновлення) соціокультурних стилів та відмінності текстів сучасників активують механізм балансування СК стилів. У поколінній реальності механізм балансування СК стилів діє у таких виявах, як: актуалізація (прийняття поколінням відповідальності за СК оновлення, зберігання і використання сучасниками текстів, конгруентних «різним» історичним контекстам); утримання / руйнування (використання форм і видів фігуративних зв'язків (не) відповідних контекстуально, вмотивованості поколінь до розгортання СК стилів як конгруентних контекстам); запобігання балансуванню стилів представниками текст-контекстуально конгруентного покоління з метою попередження утворення нових СК хвиль (глобально-суспільної дієвості стратегій певних поколінь, системного розподілу соціальних ролей і статусів між когортами, утримання когорт молоді у рамках традицій).

Отже, СК реальність є результатом поколінної взаємодії, продуктом спільного конструювання самостійних систем – поколінних просторів, у яких актори – перебуваючи на хвильовому перетині стилів сучасників – артикують актуальні для них текстуальні прояви й моделюють історичні шляхи контекстуальних змін. Згадані особливості, СК ефекти та механізм балансування СК стилів, дієві у СК реальності результуються у закономірностях перебігу СКВП:

1. взаємовпливи поколінь-сучасників, які вступають у взаємодію, реалізуються текстами, конгруентними історичному часу становлення акторів;

2. умовна стабільність СК умов контексту протягом певного періоду затримує виникнення хвилі оновлення СК стилю;

3. взаємодія текст/контекстуально конгруентних та текст/контекстуально неконгруентних поколінь породжує виникнення хвилі нового СК стилю;

4. зміна СК вимог у суспільстві призводить до розгортання хвилі нового СК стилю тим поколінням, яке є текст / контекстуально конгруентним до цих вимог;

5. втрата поколінням текст / контекстуальної конгруентності у взаємодіях призводить до стримування ним процесів оновлення СК стилю за допомогою нормативно-правових механізмів.

І, оскільки зміни історичних контекстів відображаються у текстах поколінь, то оновлення текстів свідчить про історичні зміни соціальних структур і культур соціуму – вибудову контекстуально актуальних СК стилів.

ВИСНОВКИ

У науковій роботі наведене теоретичне узагальнення і нове розв'язання проблеми соціокультурної взаємодії поколінь, розроблено соціально-психологічну концепцію та теорію поколінь, які, на основі виокремлених закономірностей соціокультурної взаємодії поколінь, пояснюють конструювання історичних сценаріїв суспільних змін.

За результатами дослідження зроблено такі висновки:

1. В історії вивчення феномену поколінності позиції представників наукових підходів (позитивістсько-натуралістичного, романтично-гуманітарного, культурно-історичного, структурно-функціонального) ґрунтуються на основоположних ідеях: покоління є результатом дії історії або історія формується діями поколінь. Протягом XVI-XXI ст. поколінні дослідження здійснювалися переважно за двома напрямками: відповідно до гіпотези «швидкості пульсу» циклічності поколінь і гіпотези «відбитку» значущих соціально-історичних подій на формування поколінності. За гіпотезою «швидкості пульсу» покоління представлялися послідовністю історичних циклів. За гіпотезою «відбитку» – нерегулярними історичними інтервалами домінування певних акторів.

2. Покоління є мережею когорт, об'єднаних роками народження й історичним контекстом становлення, які мають спільний СК досвід. Критеріями аналізу поколінь є віково-психологічні характеристики, наявність спільно пережитих соціально-історичних подій та подібність поведінкових стратегій. У поколінню єдність об'єднуються сучасники за публічними, соціально-психологічними, ментальними параметрами життя.

3. Структура соціально-психологічного простору поколінь є утворенням акторів, сутність його складають підпростори: смислових одиниць, поколінних експекцій, поколінних зв'язків, капіталів-ресурсів, культурної пам'яті. Підпростори поколінної єдності розкривають особливості реальності сучасників, їх взаємовпливів у взаємодіях.

4. Основні положення концепції поколінь вибудовуються на тому, що вивільнення акторів Молоді з СК детермінант старших поколінь відбувається через

поступову інституціоналізацію – закріплення оновлених СК стилів. Конгруентні часу становлення уявлення про реальний світ відображаються у СК стилях поколінь. Конструювання взаємодії акторів здійснюється відповідно до контекстуальних вимог. Для вибудовування фігуративних зв'язків поколіннями використовуються капітали та ресурси минулого і актуального часу. У фігуративних зв'язках актори здійснюють взаємообмін контекстуальними смислами поколінних текстів.

5. Комплексний аналіз процесу СКВП мішаними методами розгорнуто на основі категорій, які уможливають дотик до проблематики життєдіяльності поколінь – тексту і контексту. Валідність дослідження поколінь забезпечувалася відповідно до розробленої Дж. А. Максвеллом п'ятиелементної системи. А саме: описової як узагальнювального параметру хронологізації й систематизації СК просторів, інтерпретативної як тлумачення дійсності поколіннями у ракурсах актуального СК часу та історичного культурного часу, теоретичної як суб'єктивного опису та інтерпретації реальності у площині теоретичних конструкцій, узагальнення і оцінювання даних як проектування отриманих результатів на історичну реальність об'єднаних поколінних просторів);

6. Отримані попередні висновки та узагальнені дані за допомогою процедури послідовних дій об'єднувалися у матрицю методичної триангуляції. Було констатовано наявність трьох мереж акторів-сучасників (16-25, 25-47, 48-70 років), які мають тотожні комплексні характеристики, що стосуються габітусу і соціальних позицій (які артикулювалися відповідно до критеріїв диференціації поколінь (віково-психологічних характеристик, спільно пережитих соціально-історичних подій, подібних поведінкових стратегій)); конкретизовано розподіл соціальних ролей у когортних вікових групах: ролі «Дітей» (вік до 25 років), «Батьків – Дітей» (вік 26-34 років), «Батьків – Прабатьків» (вік 35-47 років), «Прабатьків – Батьків» (вік 48-55 років), «Прабатьків» (вік 56-70 років).

Систематизація ознак поколінної єдності показала існування тотожностей орієнтирів у СК взаємодії у групах когорт 25-47 та 48-70 років, що підтвердило об'єднання, здійснене на попередньому кроці, осіб з 25 до 47 років у покоління Зрілих та когорт з 48 і старше у покоління Поважних. Наявність змінних – доміант, притаманних когортам певного віку, підтвердило існування феномену поколінної єдності, конгруентність часу становлення поколінного СК стилю життя і відповідних СК орієнтирів у взаємодіях. Тобто опосередкування контекстом становлення поколінних текстів, і варіативність орієнтирів у взаємодіях сучасників.

Виокремлені паралелі осьових соціальних і соціально-психологічних процесів («цифровізації суспільства – вільного вибору культури взаємодій»), що притаманна поколінним когортам 16-25 років, «соціальної конкуренції – технологізації суспільства» – когорт 25-34 років; «самоорганізації і саморозвитку – життя» на оф-лайн / он-лайн платформах – когорт 35-47 років; «самоосвіти – використання ресурсів оф-лайн / он-лайн платформ» – когорт 48-55 років; «соціальної (дез)адаптації і саморозвитку (деградації) – використання інформаційних потоків оф-лайн» – когорт 56-70 років) дозволили стверджувати,

що текст / контекстуальне позиціонування поколінь у соціумі обумовлюється змінами СК стилів, які вибудовуються, функціонують і зникають з втратою акторами соціальних позицій. Адже актори на різних етапах історії поступово входять у соціальні процеси глобального рівня, але саме на локальному поколінному рівні вибудовують поколінну відповідь – соціально-психологічний процес формування автентичного тексту, який й використовують у СКВ.

Представлення дискурсу поколінь нестатичною, незавершеною діяльністю оформлення соціально-психологічних позицій, приналежних певному СК стилю часопростору зумовлено регламентацією культурної сфери поколінного простору дієвим СК стилем, що є історичним продуктом і системою соціальних змін. СК стиль результує контекстуальну дію універсальних соціально-психологічних доміант СКВП (територіальних і часових меж історичного етапу, в якому відбувається взаємодія, засобів утворення зв'язків, за допомогою яких стає можливою взаємодія, культурних параметрів ідентифікації акторів взаємодії).

7. Теорія соціокультурної взаємодії поколінь представляє процеси конструювання суспільства у певних часопросторах, становлення і розгортання соціокультурних стилів, формування соціокультурного виміру поколінь.

Гетерогенна побудова теоретичних категорій поколінного тексту і соціокультурного контексту трактується як відображення соціокультурного стилю життєдіяльності акторів. На підставі розуміння СК взаємодії поколінь символічним конструюванням соціокультурної реальності, яке реалізується взаємовпливами СК стилів акторів, взаємодія соціокультурних стилів виявляється процесом, що має хвилеподібний характер. Основою утворення кумулятивних хвиль соціокультурних змін є нашарування текстів сучасників, а соціокультурні зміни у глобально-суспільному ракурсі розглядаються як кумулятивні хвилі соціокультурних стилів, утворені поколіннями.

Соціокультурні ефекти, спричинені розгортанням кумулятивної хвилі, актуалізуються (не) конгруентністю поколінних текстів СК контекстам конкретних поколінь, результуються суспільними змінами та оформленням нового СК стилю. Не зупинені на початкових фазах кумулятивні хвилі сприяють суспільним змінам (еволюційного чи революційного типу) шляхом балансування СК стилів акторів (механізмом оновлення форм життєдіяльності, який має причинами активації умови і варіативність перебігу взаємодій поколінь).

8. Основою конструювання історичних сценаріїв суспільних змін виявляється поколінність, яка виступає феноменом, утвореним свідомою / несвідомою узгодженістю акторів у СКВ. Внаслідок автентичного сприймання дійсності акторами, тексти поколінь виступають свідченням історичних змін соціальних структур і культур соціуму. Зміни історичних контекстів, відображені у текстах поколінь, реалізуються у вибудовуванні контекстуально актуальних СК стилів. Саме тому закономірності перебігу СКВП, сценаріїв розгортання суспільних змін мають в основі (не) конгруентність СК контекстам текстів акторів, що перебувають на хвильовому перетині стилів.

Перспектива подальших досліджень вбачається у наповненні запропонованої *теорії СКВП* практичним досвідом відповідно до ретроспективних історичних аналізів і конкретних умов сучасної реальності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

A) Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії (розділи):

1. Довгань Н. О. Соціальний діалог у міжпоколінних стосунках як засіб взаєморозуміння. *Соціальний діалог у вимірах когнітивного спілкування*: монографія / О. М. Кочубейник, В. М. Духневич, З. Ф. Сіверс, І. В. Петренко, Н. О. Довгань, О. Г. Цукур, О. В. Івачевська; за наук. ред. О. М. Кочубейник; НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології. Кропивницький, 2018. С. 158-198; 200-215.

2. Довгань Н. О. Комунікативні технології інформаційного суспільства: монографія / А. І. Гусев, Н. О. Довгань, О. В. Івачевська, Н. С. Малєєва, І. В. Петренко; за наук. ред. А. І. Гусєва; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. – 104-129 с.

Статті у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України:

3. Довгань Н. О. Основи аналізу системи соціально-психологічного простору поколінь. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*: зб. статей. Київ, 2016. Вип. 38(41). С. 139-151.

4. Довгань Н. О. Соціальний діалог і його призначення у міжпоколінних стосунках. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка*. Том. ІХ. Загальна психологія. Етнічна психологія. Історична психологія. Вип. 9. Київ, 2016. С. 179-187.

5. Довгань Н. О. Технологія діалогізації міжпоколінних відносин. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія*. 2016. Вип. 4. С. 93-104.

6. Dovgan N. O. Understanding in the inter-generational space: dialogization of relations. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*: зб. статей. Київ, 2016. Вип. 37(40). С. 245-255.

7. Довгань Н. О. Дослідження особливостей ментальності поколінь. *Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей*. Київ, 2017. Вип. 39(42). С. 115-130.

8. Довгань Н. О. Духовно-символічна поколінна єдність: Вільгельм Дільтей та Хосе Ортега-і-Гассет. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*: зб. статей. Київ, 2017. Вип. 40(43). С. 115-128.

9. Довгань Н. О. Соціально-психологічний простір поколінь: одиниці аналізу. *Збірник наукових статей Київського міжнародного університету й Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Серія «Психологічні науки: проблеми і здобутки»*. Київ, 2018. Вип. 2 (12). С. 46-66.

10. Довгань Н. О. Поколінні експектації в соціально-психологічному полі співіснування. *Наукові студії із соціальної та політичної психології* : зб. статей. Київ, 2019. Вип. 43 (46). С. 107 – 115.

11. Довгань Н. О. Конфліктна взаємодія поколінь: соціокультурне балансування. *Психологічні науки: проблеми і здобутки* : зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 1-2 (13-14). С. 41-60.

12. Довгань Н. О. Соціокультурна взаємодія поколінь: динамічне поле культурної пам'яті. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2019. Вип. 36. С. 118-125.

13. Довгань Н. О. Емпіричне дослідження соціокультурної взаємодії поколінь: процедури контролю загроз валідності. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Т. І. Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. Київ, 2020. Вип. 57. С. 74-77.

Статті у міжнародних наукових виданнях:

14. Довгань Н. О. Покоління як соціально-психологічний феномен. *Vzdelávanie a spoločnosť medzinárodný nekonferenčný zborník*. Prešovská univerzita v Prešove Pedagogická fakulta. Prešov 2016. С. 495-503.

15. Dovgan Nataliia O. Social processes of generation formation: modern theories within the cultural-historical approach. *Nowoczesne technologie innowacyjnie i informacyjnie w rozwoju społeczeństwa*. Modern innovative and information technologies. in the development of society. Katowice 2018 S. 229-239.

16. Dovgan N. The paradigm used to textual. *Contextual studies of generations' social-cultural interactions*. «KELM» № 3(31), Lublin, Polska, 2020. P. 74-79.

Статті у виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз:

17. Довгань Н. О. Позитивістсько-натуралістичний підхід: передумови наукового пізнання феномена поколінності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2017. Вип. 6(2). С. 142-148.

18. Довгань Н. О. Конструювання теорії поколінності на початку ХХ століття: культурно-історичний підхід. *Теорія і практика сучасної психології*: зб. наук праць / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2018. № 1. С. 37-44.

19. Довгань Н. О. Соціальна система поколінних мереж: сильні і слабкі зв'язки. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*: зб. наук. праць / НАПН України, ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, 2019. Вип. 8 (37). С. 50-66.

20. Довгань Н. О. Культура поколінної єдності: соціокультурний підхід. *Психологічний журнал «Психологічний часопис»: Науковий огляд*. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2019. Вип. № 9 (29). Vol. 5. С. 172-188.

21. Довгань Н. О. Категорія контексту життєдіяльності поколінь: соціокультурний аспект. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та*

поведінкові науки) / НАПН України, ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, 2020. Випуск 11(40). С. 64-79.

22. Довгань Н. О. Соціокультурна взаємодія поколінь: категорія культурного тексту. *Габітус / Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій*. м. Одеса. 2020. Випуск 12. Том 1. С. 155-159.

23. Довгань Н. О. Дослідження соціокультурної та професійної взаємодії поколінь: стратегія узагальнення даних. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. Київ, 2020. № 2-3(20). С. 31-41.

24. Довгань Н. О. Категорія тексту поколінь: соціокультурний аспект "Вісник післядипломної освіти". Випуск 14(43). С. 68-83.

25. Довгань Н. О. Методи і організація емпіричного дослідження соціокультурної взаємодії поколінь. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. Київ, 2020. № 4 (21). С. 39-49.

26. Довгань Н. О. Наукові підходи до аналізу феномену покоління. *Journal of psychology research / Дніпровський національний університет ім. Олеса Гончара*, VOL. 26(9), Дніпро. 2020. С. 78-85

27. Довгань Н. О. Соціокультурна взаємодія поколінь: дослідницькі ресурси дискурсу аналізу. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Київ, 2020. Вип. 46(49). С. 179-186.

Б) Опубліковані праці апробаційного характеру:

28. Довгань Н. О. Дослідження особливостей взаєморозуміння у міжпоколінному просторі. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. Київ: Інститут соціальних технологій університету «Україна», 2016. Том 2. Ч. 2. С. 7-13.

29. Довгань Н. О. Характеристики поколінь в соціально-психологічному просторі міжпоколінних відносин. *Психолого-педагогічний супровід фахової підготовки та підвищення кваліфікації особистості в умовах трансформації освіти*: тези Всеукр. наук.-прак. конф. (м. Київ, 27 травня 2016 р.). Київ: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2016. С. 30-32

30. Довгань Н. О. Сутність і зміст поняття покоління в системі міжпоколінних відносин (стосунків). *Психологія та педагогіка: історія розвитку, сучасний стан та перспективи досліджень*: зб. наук. праць учасників міжн. наук.-прак. конф. (м. Одеса, 16-17 вересня 2016 р.). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2016. С. 46 - 50.

31. Довгань Н. О. Комунікативна технологія оптимізації взаєморозуміння в міжпоколінному просторі. *Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє*: матер. між. наук.-прак. конф. (м. Київ, Україна, 7-8 жовтня 2016 р.). Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2016. С. 123-126.

32. Довгань Н. О. Система простору поколінь: соціально-психологічна модель. *Українська модель соціального діалогу в контексті європейської політики*: тези Круглого столу Лабораторії психології спілкування ІСПП НАПН України

«Українська модель соціального діалогу в контексті європейської політики». URL : https://www.facebook.com/events/285480035181180/?active_tab=discussion

33. Довгань Н. О. Соціокультурна взаємодія поколінь як соціально-психологічна проблема. *Дослідження різних напрямків розвитку психології та педагогіки*: зб. наук. праць учасників міжн. наук.-прак. конф. (м. Одеса, 16-17 червня 2017 р.). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2017. С. 46-51.

34. Довгань Н. О. Психологія феномену поколінності: антропологічний аспект. *Міжнародна наукова конференція на базі факультету соціальних наук в Університеті Вітаутаса Великого*: тези (м. Каунас, Литва. 23 лютого 2018 р.). С. 59-61.

35. Довгань Н. О. Поняття «покоління» у соціально-психологічному просторі. *Людина, суспільство, політика: актуальні виклики сучасності*: матер. V міжн. наук.-прак. конф. (м. Одеса, 23-24 лютого 2018 р.). Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія» С. 99-103.

36. Довгань Н. О. Передумови поколінних конфліктів: перспективи досліджень. *Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку території*: тези VII міжн. наук. конф. (м. Опольє, Польща 4-7 квітня 2018 р.). С. 194-196.

37. Довгань Н. О. Політико-правове самовизначення безпеки поколінь в умовах воєнного конфлікту. *Проблеми політико-правового самовизначення особистості в умовах воєнного конфлікту*: матер. круглого столу ІСПП, лабораторія психології політико-правових відносин. 27.11.2018 р. С 7-10. URL : <http://psy-lpr.at.ua/Materials/ks-materiali-2018.pdf>

38. Довгань. Н. О. Габітус як ментальний конструкт поколінь: тези учасників Міжн. наук.-прак. конф. (м. Одеса, 17–18 травня 2019 р.). Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2019. Ч. 2. С. 26-30.

39. Довгань Н. О. Технологія соціокультурного балансу поколінь. *Соціальна психологія сьогодні: здобутки і перспективи*: матеріали доповідей учасників II Всеукраїнського конгресу із соціальної психології (з міжнародною участю); м. Київ, 7–8 листопада 2019 р., Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. С. 119-123.

40. Довгань Н. О. Конструювання дослідження конфліктів поколінь: соціокультурний аспект. *Десяті Сіверянські соціально-психологічні читання*: елек. зб. матер. доп. учасників Міжн. наук. конф. (м. Чернігів, 29 листопада 2019 р.). Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2020. С. 101-104.

41. Довгань Н. О. Онтологічний аспект дослідження психології соціокультурної взаємодії поколінь. *Сучасні дослідження когнітивної психології (ICRACP-2020)*: матер. міжн. наук.-прак. конф. (м. Острого. 13-20 травня 2020 р.). м. Острого : Національний університет «Острозька академія», 2020. С. 44-46.

42. Довгань Н. О. Забезпечення валідності емпіричного дослідження психології СК взаємодії поколінь. *Особистість у життєвих ситуаціях: світові тенденції й національні особливості*: матер. всеукр. наук.-прак. конф. (м. Київ, 22 травня 2020 р.). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2020. С. 43-45.

43. Довгань Н. О. Соціальні практики поколінь у надзвичайній ситуації COVID-19: кроки дискурсу аналізу. *Досвід переживання пандемії covid-19: дистанційні психологічні дослідження, дистанційна психологічна підтримка: матеріали онлайн-семінарів 23 квітня 2020 р. «Досвід карантину: дистанційна психологічна допомога і підтримка» та 15 травня 2020 року «Дистанційні психологічні дослідження в умовах пандемії covid-19 і карантину»* / [за наук. ред. М. М. Слюсаревського, Л. А. Найдюнової, О. Л. Вознесенської]. Київ : ІСПП НАПН України, 2020. [електронне видання]. С. 78-82.

44. Довгань Н. О. Соціально-психологічний простір поколінь: поле культури. Історія в нас і ми в історії: психологія історичної пам'яті, Матеріали Четвертого круглого столу (з міжнародною участю). Спецпроект "Психологія становлення політичних цінностей крізь призму історичної пам'яті" (29 жовтня 2020 р.)

АНОТАЦІЇ

Довгань Н. О. Психологія соціокультурної взаємодії поколінь. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія, психологія соціальної роботи. – Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, Київ, 2021.

Запропоновано концепцію поколінь. Конкретизовано критерії розмежування поколінь (віково-психологічні характеристики, спільно пережиті соціально-історичні події та подібність поведінкових стратегій); модель параметрів культури поколінної єдності (публічні, ментальні характеристики та соціально-психологічні чинники). Представлено структуру соціально-психологічного простору поколінь та описано змістовне наповнення специфічних полів-підпросторів: смислових одиниць, продукованих поколіннями; поколінних експектацій як соціальних очікувань; поколінних зв'язків та капіталів-ресурсів; культурної пам'яті. Розроблено теорію, основу на дуальності поколінного тексту та СК контексту. Описано взаємодію поколінь як хвильовий процес символічного конструювання соціокультурної реальності шляхом взаємовпливів соціокультурних стилів сучасників. Представлено СК ефекти конструювання історичних сценаріїв поколіннями і механізм конструювання домінування акторами. Виявлено і описано закономірності СКВП, сценаріїв розгортання суспільних змін відповідно до текст / контекстуальної конгруентності акторів.

Ключові слова: покоління, соціокультурна взаємодія, поколінний текст, соціокультурний контекст, текст / контекстуальна конгруентність, соціокультурні стилі.

Довгань Н. А. Психологія соціокультурного взаємодіяння поколінь. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на соискание ученой степени доктора психологических наук по специальности 19.00.05 – социальная психология, психология социальной работы. – Институт социальной и политической психологии АПН Украины, Киев, 2021.

Предложена концепция поколений. Конкретизированы критерии разграничения поколений (возрастно-психологические характеристики, совместно пережитые социально-исторические события и сходство поведенческих стратегий). Предложена модель параметров культуры поколенного единства (публичные, ментальные характеристики и социально-психологические факторы). Представлена структура социально-психологического пространства поколений и описано содержательное наполнение специфических полей-подпространств: смысловых единиц, созданных поколениями; экспектаций поколений как социальных ожиданий; связей и капиталов-ресурсов поколений; культурной памяти. Разработана теория, основанная на дуальности поколенного текста и СК контекста. Описано взаимодействие поколений как волновой процесс символического конструирования социокультурной реальности путем взаимовлияния социокультурных стилей современников. Представлены СК эффекты конструирования исторических сценариев поколениями и механизм конструирования доминирования акторами. Выявлено и описано закономерности СКВП, сценариев развертывания общественных изменений согласно текст/контекстуальной конгруэнтности акторов.

Ключевые слова: поколение, социокультурное взаимодействие, поколенный текст, социокультурный контекст, текст/контекстуальная конгруэнтность, социокультурный стиль.

Dovgan N. A. The psychology of social-cultural interaction of generations. – Qualifying scientific work in the form of a manuscript.

The thesis for the scientific degree of Doctor of Science in Psychology, in specialty 053 - Social Psychology, Psychology of Social Work. Institute of Social and Political Psychology, the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. Kyiv, 2021.

The theoretical and methodological foundations of the psychology of social-cultural interaction among generations were generalized; a concept of generations was proposed. This concept revealed the features of certain social-cultural styles and their formation by actors. A theory was developed on the basis of the complementary duality of “text” and “context” categories; this theory explains the patterns, features, mechanism and resulting effects of social-cultural interaction among generations.

The basic scientific positions, used in the framework of two definitions: a generation as a product of history and history as a result of generations’ actions, were highlighted. The works developed in the context of the “pulse” hypothesis were discussed; the alternative examined approach was the “imprint” hypothesis.

Within the developed concept, a generation was interpreted as a network of people having common social-cultural experiences, years of birth and historical context of their formation. A model of generational unity was developed; a socio-psychological space of generational unity was understood as a fragment of reality; sub-spaces of generations’ coexistence were described. To reveal the psychological characteristics of generations’ interaction, the social-cultural analytical aspects were used: institutional, positional and cultural. The methodological basis for research on cultural unity, dynamic fields of

coexistence, features of generations' texts / contexts was developed on the base of the proposed social-cultural aspects.

The step-by-step methodology for the experimental study was examined according to J. A. Maxwell' the validity system. The data triangulation strategy and methodological triangulation were chosen and substantiated to build a construct of the research subject. The research methods and examination tasks were described (used questionnaires, content analysis, cluster analysis, Miles & Huberman's method for matrix analysis, the Grounded theory (applied in K. Charmaz' version), the methods of discourse analysis and data integration). The procedure for conclusions at the final research stage was described: the obtained data were generalized using an integration strategy with further substantive argumentation of revealed patterns.

The conceptual provisions and assumptions were tested with the proposed methodological triangulation and corresponding triangulation of obtained empirical data. The primary clustering of contemporary generations was carried out and five segments of age cohorts were identified. Factors of interactions significant for cohort groups were determined. The grouping into a generation of cohort segments (previously identified using cluster analysis) was confirmed. Parallels of social (contexts) and social-psychological (texts) processes, appearing, changing, functioning and disappearing with changes in social-cultural styles, were formulated. The psychological dominants of generations' interaction were determined by discourse analysis. The triangulation of the obtained empirical data confirmed existing two-way influences: integration, as context transformation into texts during interactions and disintegration, as text transformation into context.

The performed theoretical and empirical research allowed us to develop the theory of social-cultural interaction between generations. The categories "text", "context", "social-cultural interactions" were analyzed. The psychological metaphor of "waves" was proposed to describe mutual influence of social-cultural styles of different generations. The idea of possible social changes due to text/context (non-) congruence of generations and a corresponding social situation was substantiated. The mechanism balancing socio-cultural styles in interactions among generations was described. According to the proposed theory of social-cultural interaction among generations, reality is a combination of independent systems - generational spaces. The intersection of waves composed by contemporaries' social-cultural styles is the place where historical paths of contextual changes depending on text / contextual patterns are modelled.

Keywords: generation, social-cultural interaction, generational text, social-cultural context, text/context congruence, social-cultural styles.

Підписано до друку 16.03.2021 р. Формат 60×90/16.
Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Наклад 100 прим. Зам. 243.

Видавничо-друкарський комплекс Університету “Україна”
03115, м. Київ, вул. Львівська, 23,
тел. (044) 424-56-26, (044) 424-40-69
Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 405 від 06.04.2001 р.